

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 7 lutego 2024 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Maciej Pacuda (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Halina Kiriło

SSN Romualda Spyt

w sprawie z wniosku Banku S.A. w W.
przeciwko Zakładowi Ubezpieczeń Społecznych [...] Oddziałowi w Warszawie
o zwrot nienależnie pobranego świadczenia,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Pracy i Ubezpieczeń
Społecznych w dniu 7 lutego 2024 r.,
skargi kasacyjnej odwołującej się od wyroku Sądu Apelacyjnego w Warszawie
z dnia 30 lipca 2021 r., sygn. akt III AUa 882/21,

**uchyla zaskarżony wyrok i przekazuje sprawę Sądowi
Apelacyjnemu w Warszawie do ponownego rozpoznania i
rozstrzygnięcia o kosztach postępowania kasacyjnego.**

UZASADNIENIE

Sąd Okręgowy – Sąd Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w Warszawie
wyrokiem z dnia 9 kwietnia 2021 r. zmienił decyzję Zakładu Ubezpieczeń
Społecznych [...] Oddziału w Warszawie z dnia 9 czerwca 2020 r. i stwierdził, że
odwołująca się Bank Spółka Akcyjna z siedzibą w W. nie pobrała nienależnie

świadczenia za okres od dnia 1 września 2019 r. do dnia 30 kwietnia 2020 r. w łącznej kwocie 21.285,28 zł na rachunek A. S. oraz nie zobowiązał odwołującą się do zwrotu wymienionej wcześniej kwoty.

Sąd Okręgowy ustalił, że A. S. w związku z prowadzoną działalnością gospodarczą w dniu 1 kwietnia 2008 r. zawarła z odwołującą się umowę na prowadzenie rachunku bieżącego. Na podstawie tej umowy odwołująca się zobowiązała się do otwarcia i prowadzenia dla A. S. bieżącego rachunku o nr [...]. A. S. od dnia 1 listopada 2015 r. była uprawniona do emerytury wypłacanej przez I Oddział ZUS w Warszawie. Świadczenie to organ rentowy przekazywał na wskazany wyżej rachunek uprawnionej. Rachunek ten służył A. S. do przechowywania środków pieniężnych oraz do przeprowadzania rozliczeń wynikających z wykonywanej działalności. A. S. zmarła w dniu 21 sierpnia 2019 r. Wobec tego od września 2019 r. nie przysługiwało jej już prawo do emerytury. Mimo to emerytura była nadal wypłacana za okres od dnia 1 września 2019 r. do dnia 30 kwietnia 2020 r. w łącznej kwocie 21.285,28 zł. W dniu 11 maja 2020 r. organ rentowy zwrócił się do odwołującą się o zwrot tej kwoty, jednak odwołująca się w dniu 28 maja 2020 r. poinformowała organ rentowy, że rachunek dla A. S., na który wpłynęło świadczenie, był rachunkiem przeznaczonym do rozliczeń związanych z prowadzoną działalnością gospodarczą, niewymienionym w art. 55 ust. 1 ustawy z 1997 r. - Prawo bankowe (dalej jako Prawo bankowe). W związku z tą informacją organ rentowy w dniu 9 czerwca 2020 r. stwierdził nadpłatę emerytury od dnia 1 września 2019 r. do dnia 30 kwietnia 2020 r. w wysokości 21.285,28 zł, a ponadto stwierdził, że przyczyną nadpłaty było zbyt późne zawiadomienie ZUS o śmierci świadczeniobiorcy oraz zaksięgowaniu na koncie bankowym świadczenia po zgonie osoby uprawnionej.

Biorąc pod uwagę tak ustalony stan faktyczny sprawy, Sąd Okręgowy zauważył, że istota sporu między stronami sprowadzała się do oceny, czy wymienione świadczenie wypłacone za okres podany w zaskarżonej decyzji było świadczeniem nienależnie pobranym i czy odwołująca się ma obowiązek go zwrócić. Zachodziła zatem konieczność odniesienia regulacji zawartej w art. 138 ust. 3 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (dalej jako ustawa emerytalna) do ustalonych w sprawie faktów.

Równocześnie Sąd pierwszej instancji powołał art. 138a ustawy emerytalnej oraz stwierdził, że przepis ten stanowi jedynie podstawę do wydania przez organ rentowy - w przypadku odmowy dobrowolnej wypłaty przez bank - decyzji obciążającej zwrotem świadczenia wypłaconego na rachunek bankowy po śmierci jego posiadacza oraz otwiera drogę postępowania egzekucyjnego w administracji, natomiast podstawę obowiązku banku stanowi art. 55 ust. 1 pkt 2 Prawa bankowego. Zgodnie zaś z tym przepisem w przypadku śmierci posiadacza rachunku oszczędnościowego, rachunku oszczędnościowo- rozliczeniowego lub rachunku terminowej lokaty oszczędnościowej bank jest obowiązany wypłacić z tych rachunków kwotę równą wpłatom na rachunki dokonanych przez organ wypłacający świadczenia z ubezpieczenia lub zabezpieczenia społecznego albo uposażenie w stanie spoczynku, które nie przysługiwały za okres po śmierci posiadacza rachunku, wskazaną we wniosku organu wypłacającego to świadczenie lub uposażenie, skierowanym do banku wraz z podaniem numerów rachunków, na które dokonano wpłat. Z kolei w myśl art. 49 ust. 1 Prawa bankowego banki mogą prowadzić w szczególności następujące rodzaje rachunków bankowych: rachunki rozliczeniowe, w tym bieżące i pomocnicze; rachunki lokat terminowych; rachunki oszczędnościowe, rachunki oszczędnościowo-rozliczeniowe oraz rachunki terminowych lokat oszczędnościowych; rachunki powiernicze. W ustępie 3 tego artykułu sprecyzowano natomiast, że rachunki oszczędnościowe, rachunki oszczędnościowo-rozliczeniowe oraz rachunki terminowych lokat oszczędnościowych (a zatem rachunki wymienione w treści art. 55 ust. 1 pkt 2 ustawy) mogą być prowadzone wyłącznie dla osób fizycznych, szkolnych kas oszczędnościowych oraz pracowniczych kas zapomogowo-pożyczkowych. Przepis art. 49 ust. 2 stanowi zaś, że rachunki rozliczeniowe oraz rachunki lokat terminowych mogą być prowadzone wyłącznie dla osób prawnych, jednostek organizacyjnych nieposiadających osobowości prawnej, o ile posiadają zdolność prawną, a także osób fizycznych prowadzących działalność zarobkową na własny rachunek, w tym dla osób będących przedsiębiorcami.

Uwzględniając powołane regulacje, Sąd Okręgowy uznał, że literalna wykładnia art. 55 ust. 1 pkt 2 Prawa bankowego prowadzi do wniosku, że bank jest zobowiązany do zwrotu wypłaconych świadczeń wyłącznie w przypadku śmierci posiadacza jednego z trzech enumeratywnie wymienionych rodzajów rachunku, to

jest rachunku oszczędnościowego, rachunku oszczędnościowo-rozliczeniowego lub rachunku terminowej lokaty oszczędnościowej. Wymienione w tym przepisie rodzaje rachunków bankowych są również wymienione w art. 49 ust. 1 pkt 2 oraz ust. 3 Prawa bankowego, przy czym w treści ustępu 3 podano grupę podmiotów, dla których rachunki te mogą być prowadzone, a wśród tych podmiotów nie wymieniono osób fizycznych prowadzących działalność zarobkową na własny rachunek. W tym stanie rzeczy Sąd pierwszej instancji nie miał wątpliwości, że rachunek A. S. nr [...], otwarty na podstawie umowy z dnia 1 kwietnia 2008 r., nie był żadnym z trzech wymienionych wyżej rodzajów rachunków bankowych. Rachunek, na który przekazano sporne świadczenie, był rachunkiem rozliczeniowym dla osób fizycznych prowadzących działalność zarobkową na własny rachunek (w tym dla osób będących przedsiębiorcami) - w rozumieniu art. 49 ust. 2 pkt 3 Prawa bankowego.

Sąd Okręgowy podkreślił równocześnie, że charakter art. 55 ust. 1 pkt 2 Prawa bankowego nakazuje przyjęcie jego ścisłej wykładni. Tym samym wymienione w nim konkretne rodzaje rachunków bankowych, z których organ rentowy może domagać się zwrotu nienależnie wypłaconych świadczeń, stanowią katalog zamknięty. A *contrario* organ rentowy nie może żądać zwrotu świadczeń z innych rachunków, nieujętych w tym katalogu - w tym również z rachunków rozliczeniowych dla osób fizycznych prowadzących działalność zarobkową na własny rachunek. Dlatego w sprawie nie została spełniona hipoteza normy art. 55 ust. 1 pkt 2 Prawa bankowego, gdyż zmarła A. S. nie była posiadaczem żadnego z enumeratywnie wymienionych w tym przepisie rodzajów rachunków bankowych.

Sąd Apelacyjny – Sąd Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w Warszawie wyrokiem z dnia 30 lipca 2021 r., wydanym na skutek apelacji wniesionej przez organ rentowy od wyroku Sądu pierwszej instancji, zmienił ten wyrok i oddalił odwołanie oraz zasądził od odwołującej się na rzecz organu rentowego kwotę 1.800 zł tytułem zwrotu kosztów zastępstwa prawnego, a także zasądził od odwołującej się na rzecz organu rentowego kwotę 900 zł tytułem zwrotu kosztów zastępstwa prawnego w instancji odwoławczej.

Sąd Apelacyjny zauważył, że w sprawie nie było sporne, że świadczenie emerytalne, którego obowiązek zwrotu wynikał z zaskarżonej decyzji, było świadczeniem przekazanym na rachunek płatniczy prowadzony przez odwołującą

się za okres od dnia 1 września 2019 r. do dnia 30 kwietnia 2020 r., to jest za okres następujący po miesiącu, w którym nastąpiła śmierć świadczeniobiorcy – A. S..

Sąd drugiej instancji stwierdził ponadto, że zgodnie z art. 138a ustawy emerytalnej podmiot prowadzący rachunek płatniczy oraz bank i spółdzielcza kasa oszczędnościowo-kredytową prowadzące rachunek inny niż płatniczy, a także wydawca instrumentu płatniczego są obowiązani zwrócić Zakładowi kwoty świadczeń przekazane na ten rachunek albo instrument płatniczy, za miesiące następujące po miesiącu, w którym nastąpiła śmierć świadczeniobiorcy; przepis art. 144 ust. 1 stosuje się odpowiednio. Mając więc na uwadze literalną treść powołanej regulacji oraz jej cel, polegający na umożliwieniu skutecznego i sprawnego dochodzenia przez organ rentowy nienależnie wypłaconych świadczeń z mającego publiczny charakter Funduszu Ubezpieczeń Społecznych, nie sposób uznać, że obowiązek ten doznaje ograniczenia z uwagi na art. 55 ust. 1 Prawa bankowego. Nie można też zgodzić się ze stanowiskiem, że art. 138a ustawy emerytalnej nakazuje bankowi zwrot świadczeń przekazanych za miesiące następujące po miesiącu, w którym nastąpiła śmierć świadczeniobiorcy, wyłącznie w sytuacji, gdy świadczenia te organ rentowy przekaże na rachunki bankowe wymienione w art. 55 ust. 1 Prawa bankowego, to jest na rachunek oszczędnościowy, rachunek oszczędnościowo-rozliczeniowy lub rachunek terminowej lokaty oszczędnościowej. Taka wykładnia, dokonana wyłącznie przez pryzmat art. 55 ust. 1 Prawa bankowego oraz w oderwaniu od treści i celu art. 138a ustawy emerytalnej nie zasługuje bowiem na akceptację.

Sąd Apelacyjny podkreślił też, że z treści art. 138a ustawy emerytalnej wynika, że bank nie zwraca nienależnie pobranych świadczeń, lecz kwotę świadczeń przekazanych na rachunek za miesiąc następujący po miesiącu, w którym nastąpiła śmierć uprawnionego. Działanie to ma na celu zapobieżenie pobraniu przez osoby nieuprawnione kwot, które stanowią świadczenie nienależne rozumiane jako wypłacone za czas po śmierci osoby uprawnionej (art. 101 pkt 2 w związku z art. 134 ust. 1 pkt 1 ustawy emerytalnej) i jednocześnie odzyskanie przez organ rentowy środków wypłaconych tytułem świadczenia, które zostało wypłacone, mimo zaistnienia okoliczności powodujących ustanie prawa do świadczenia, jaką jest śmierć osoby uprawnionej. Wymaga przy tym podkreślenia, że takie „świadczenie

nienależne”, to jest świadczenie nieprzysługujące za dany miesiąc w związku ze śmiercią świadczeniobiorcy w poprzednim miesiącu, nie wchodzi w skład spadku po zmarłym świadczeniobiorcy i nie podlega dziedziczeniu (art. 922 § 1 i 2 k.c.). Jak wskazuje się w orzecznictwie, art. 138a ustawy emerytalnej reguluje sytuację, w której nie ma osoby zobowiązanej do zwrotu świadczenia mającego charakter wypłaconego nienależnie na rachunek bankowy świadczeniobiorcy. Założeniem omawianej regulacji jest umożliwienie organom rentowym odzyskania świadczeń wypłaconych, mimo ustania do nich prawa, w szczególności wykluczenie sytuacji, w której podmiot prowadzący rachunek pokrywałby z kwot nienależnych świadczeń obciążenia figurujące na rachunku, lub wypłacał je osobom nieuprawnionym. Konkludując, omawiany art. 138a ustawy emerytalnej zawiera bezwzględne zobowiązanie banku czy spółdzielczej kasy oszczędnościowo-kredytowej do zwrotu Zakładowi Ubezpieczeń Społecznych kwoty świadczeń przekazanych na rachunek za miesiące następujące po miesiącu, w którym nastąpiła śmierć świadczeniobiorcy, nie ustanawiając w tym zakresie żadnych ograniczeń czy wyjątków.

W ocenie Sądu drugiej instancji, zarzuty naruszenia przez Sąd pierwszej instancji przepisów art. 55 ust. 1 pkt 2 oraz art. 49 ust. 1 pkt 1 Prawa bankowego były zatem trafne. Z art. 55 ust. 1 pkt 2 Prawa bankowego, w brzmieniu nadanym z dniem 1 maja 2004 r. ustawą z dnia 1 kwietnia 2004 r. o zmianie ustawy - Prawo bankowe oraz o zmianie innych ustaw (art. 1 pkt 34) wynika, że w przypadku śmierci posiadacza rachunku oszczędnościowego, rachunku oszczędnościowo-rozliczeniowego lub rachunku terminowej lokaty oszczędnościowej bank jest obowiązany wypłacić z tych rachunków kwotę równą wpłatom na rachunki dokonanych przez organ wypłacający świadczenie z ubezpieczenia lub zabezpieczenia społecznego albo uposażenie w stanie spoczynku, które nie przysługiwały za okres po śmierci posiadacza rachunku, wskazaną we wniosku organu wypłacającego to świadczenie lub uposażenie, skierowanym do banku wraz z podaniem numerów rachunków, na które dokonano wpłat. Zgodnie z art. 55 ust. 3 i 4 ustawy Prawo bankowe, bank jest zwolniony od wypłaty pełnej lub częściowej kwoty, o której mowa w ust. 1 pkt 2, jeżeli przed otrzymaniem wniosku organu wypłacającego świadczenie lub uposażenie dokonał z tych rachunków wypłat innym uprawnionym osobom, które to wypłaty nie pozwalają zrealizować wniosku w całości

lub części, oraz w terminie 30 dni od otrzymania wniosku poinformuje o tym ten organ, wraz ze wskazaniem osób, które pobrały wypłaty (ust. 3). Bank nie odpowiada za szkody wynikające z wykonania czynności, o których mowa w ust. 1 pkt 2 i ust. 3. Odpowiedzialność w tym zakresie ponosi organ wypłacający świadczenie lub uposażenie, który wystąpił z wnioskiem (ust. 4). Przepis art. 55 ust. 3 ustawy Prawo bankowe przewiduje zatem możliwość zwolnienia się przez bank z obowiązku zwrotu nienależnie wypłaconego świadczenia, przy spełnieniu określonych, wskazanych tym przepisem, przesłanek. Tym samym powołane regulacje art. 55 ust. 1 pkt 2, ust. 3 i 4 Prawa bankowego, dotyczące wypłat z rachunków oszczędnościowych, oszczędnościowo-rozliczeniowych lub rachunków terminowej lokaty oszczędnościowej, nie wyłączają zastosowania instytucji art. 138a ustawy emerytalnej w przypadkach przekazania przez Zakład Ubezpieczeń Społecznych kwot świadczeń za miesiące następujące po miesiącu, w którym nastąpiła śmierć świadczeniobiorcy na inne rachunki bankowe niż wymienione w art. 55 ust. 1 Prawa bankowego. Wobec braku innych ograniczeń w Prawie bankowym oraz mając na uwadze literalną wykładnię art. 138a ustawy emerytalnej, ten ostatni przepis należy więc tak rozumieć, że nakłada on na bank co do zasady bezwzględny obowiązek zwrotu organowi rentowemu kwot świadczeń za miesiące następujące po miesiącu, w którym nastąpiła śmierć świadczeniobiorcy, przekazanych także na inny rachunek niż te wymienione w art. 55 ustawy Prawo bankowe. Odmienne interpretacja art. 138a ustawy emerytalnej byłaby zaś sprzeczna z jego wykładnią gramatyczną oraz uniemożliwiłaby realizację celu, jaki przyświecał ustawodawcy w momencie wprowadzenia do ustawy emerytalnej tego przepisu, a mianowicie nałożenia na bank obowiązku - ograniczonego jedynie w przypadkach określonych szczególnym przepisem prawa - zwrotu kwot bezpodstawnie przekazanych na rachunek bankowy świadczeniobiorcy za okres po jego śmierci.

Tymczasem w sprawie było bezsporne, że na bieżący rachunek rozliczeniowy (art. 49 ust. 1 pkt 1 Prawa bankowego) A. S. w dniu 21 sierpnia 2019 r. wpłynęła kwota 21.285,28 zł tytułem emerytury za okres od września 2019 r. do kwietnia 2020 r. Wpłacone na rachunek bieżący zmarłej świadczenie emerytalne było zatem przekazane przez organ rentowy bezpodstawnie, gdyż podstawa tego świadczenia odpadła z końcem września 2019 r., wobec zaistnienia okoliczności uzasadniającej

ustanie tego prawa (art. 101 pkt 2 ustawy emerytalnej). A. S. nie nabyła prawa do wypłaty świadczenia za miesiące od września 2019 r. do kwietnia 2020 r. Przepis art. 138a ustawy emerytalnej nie ogranicza w przedstawionych okolicznościach uprawnienia organu rentowego do żądania od banku zwrotu nienależnie wypłaconego świadczenia z uwagi na to, że rachunek wskazany przez świadczeniobiorcę, na który dokonano nienależnej wypłaty, był rachunkiem rozliczeniowym związanym z prowadzoną przez ubezpieczoną za życia działalnością gospodarczą. Wbrew twierdzeniu odwołującej się, wymieniony rachunek nie służył wyłącznie rozliczeniom w ramach prowadzonej działalności, skoro - zgodnie z dyspozycją A. S. - organ rentowy przekazywał na ten rachunek emeryturę stanowiącą ze swojej natury źródło bieżącego utrzymania świadczeniobiorcy, przez co w istocie rachunek ten posiadał cechy rachunku oszczędnościowo-rozliczeniowego prowadzonego dla osoby fizycznej i wymienionego w art. 55 ust. 1 Prawa bankowego. Z tej przyczyny, niezależnie od przedstawionych wyżej uwag dotyczących wykładni art. 138a ustawy emerytalnej, rachunek prowadzony dla podmiotu gospodarczego w części obejmującej wpłaty z innego tytułu należy traktować jako rachunek o charakterze oszczędnościowym.

Odwołująca się Bank S.A. w W. wniosła do Sądu Najwyższego skargę kasacyjną od wyroku Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 30 lipca 2021 r., zaskarżając ten wyrok w całości i zarzucając naruszenie prawa materialnego, to jest:

1) art. 55 ust. 1 pkt 2 Prawa bankowego, przez błędną jego wykładnię polegającą na przyjęciu, że organ rentowy ma prawo dochodzić zwrotu kwoty świadczenia, które wpłynęło po śmierci świadczeniobiorcy na jego rachunek bankowy założony w związku z prowadzeniem działalności gospodarczej, niewymieniony w powołanym przepisie i w konsekwencji niewłaściwe zastosowanie powołanego przepisu jako podstawy zobowiązania Banku do zwrotu świadczenia;

2) art. 138a ustawy emerytalnej, przez jego niewłaściwe zastosowanie, to jest przyjęcie jako podstawy prawnej uzasadniającej wydanie przez organ rentowy decyzji zobowiązującej bank do zwrotu kwoty świadczenia przekazanego przez organ rentowy na związany z prowadzeniem działalności gospodarczej rachunek bankowy zmarłego świadczeniobiorcy, mimo iż powołany przepis nie powinien znaleźć zastosowania w sprawie.

Powołując się na tak sformułowane zarzuty kasacyjne, skarżąca wniosła o uchylenie w całości zaskarżonego wyroku i wydanie orzeczenia co do istoty sprawy, to jest stwierdzenie, że skarżąca nie jest zobowiązana do zwrotu organowi rentowemu kwoty świadczenia w wysokości 21.285,28 zł. przekazanego na rachunek nr [...] oraz o zasądzenie na rzecz skarżącej kosztów zastępstwa procesowego za wszystkie instancje według norm przepisanych.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Rozpoznawana w niniejszym postępowaniu skarga kasacyjna jest uzasadniona.

Zaskarżony wyrok jest oparty przede wszystkim na założeniu, zgodnie z którym art. 138a ustawy emerytalnej nakłada na bank co do zasady bezwzględny obowiązek zwrotu organowi rentowemu kwot świadczeń za miesiące następujące po miesiącu, w którym nastąpiła śmierć świadczeniobiorcy, przekazanych także na inny rachunek niż wymienione w art. 55 Prawa bankowego. Zdaniem Sądu drugiej instancji, taki sposób rozumienia art. 138a ustawy emerytalnej wynika bowiem z jego literalnej interpretacji oraz celu, jaki przyświecał ustawodawcy w momencie wprowadzenia do ustawy emerytalnej tego przepisu, a mianowicie nałożenia na bank obowiązku - ograniczonego jedynie w przypadkach określonych szczególnym przepisem prawa - zwrotu kwot bezpodstawnie przekazanych na rachunek bankowy świadczeniobiorcy za okres po jego śmierci.

Sąd Najwyższy dostrzega równocześnie, że przyjęta przez Sąd drugiej instancji wykładnia art. 138a ustawy emerytalnej zyskuje wsparcie w dotychczasowym orzecznictwie Sądu Apelacyjnego w Warszawie oraz Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu (por. wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 8 czerwca 2021 r., III AUa 1241/19, LEX nr 3485096 oraz wyroki Sądu Apelacyjnego w Warszawie: z dnia 11 lutego 2021 r., III AUa 1241/19, LEX nr 3160273, z dnia 17 marca 2022 r., III AUa 706/21, LEX nr 3343133 oraz z dnia 27 maja 2022 r., III AUa 1100/22, LEX nr 3400679).

Odnosząc się do tej wykładni, Sąd Najwyższy stwierdza jednak, że art. 138a ustawy emerytalnej (w związku z art. 55 ust. 1 pkt 2 Prawa bankowego) był już

przedmiotem interpretacji także w jego dotychczasowym orzecznictwie, w którym wyjaśniono, że przepis ten stanowi jedynie podstawę do wydania przez organ rentowy - w przypadku odmowy dobrowolnej wypłaty przez bank - decyzji obciążającej zwrotem świadczenia wpłaconego na rachunek bankowy po śmierci jego posiadacza oraz otwiera drogę postępowania egzekucyjnego w administracji, natomiast podstawę obowiązku banku stanowi art. 55 ust. 1 pkt 2 Prawa bankowego (por. uchwałę Sądu Najwyższego z dnia 6 maja 2009 r., II UZP 2/09, OSNP 2009 nr 19-20, poz. 265 oraz wyroki Sądu Najwyższego: z dnia 9 marca 2012 r., I UK 327/11, LEX nr 1212048 i z dnia 26 października 2022 r., II USKP 10/22, OSNP 2023 nr 12, poz. 133). Przepis art. 138a ustawy emerytalnej jest zawarty w ustawie emerytalnej, która swoim zakresem normatywnym nie obejmuje zasad prowadzenia działalności bankowej - określa bowiem warunki nabywania prawa do świadczeń z ubezpieczeń emerytalnego i rentowych, zasady ustalania wysokości tych świadczeń oraz zasady i tryb ich przyznawania, a także wypłaty (art. 1 ust. 1). Omawiany przepis jest zamieszczony w rozdziale 4 działu IX ustawy, odnoszącym się do zwrotu nienależnie pobranych świadczeń, egzekucji i potrąceń ze świadczeń. Jest to zatem regulacja dotycząca zwrotu nienależnie pobranego świadczenia w warunkach, których nie obejmuje swoim zakresem art. 138 ustawy. Ten przepis w ust. 2 pkt 1 definiuje z kolei świadczenia pobrane nienależnie jako wypłacone, mimo zaistnienia okoliczności powodujących ustanie lub zawieszenie prawa do świadczeń albo wstrzymanie ich wypłaty w całości lub w części, jeżeli osoba je pobierająca była pouczona o braku takiego prawa. Z art. 138 ust. 1 ustawy emerytalnej wynika natomiast, że obowiązek zwrotu takiego nienależnie pobranego świadczenia ciąży na osobie, która je pobrała. Śmierć osoby uprawnionej do emerytury powoduje zaś bez wątpienia ustanie prawa do świadczenia (art. 101 pkt 2 ustawy emerytalnej). Świadczenia wypłacone przez organ rentowy za miesiące przypadające po miesiącu, w którym nastąpiła śmierć świadczeniobiorcy, mają zatem charakter świadczeń wypłaconych nienależnie. Z uwagi na przyczynę ustania prawa do świadczenia, tego rodzaju wypłata może nastąpić jedynie na rzecz innej niż świadczeniobiorca osoby bądź na rachunek bankowy - w warunkach uniemożliwiających przypisanie takiej wypłaty jakiegokolwiek osobie. Jeżeli tego rodzaju świadczenie wypłacono osobie trzeciej, to zastosowanie znajdzie art. 138 ust. 3 ustawy emerytalnej, zgodnie z którym za nienależnie pobrane

świadczenia w rozumieniu art. 138 ust. 1 uważa się również świadczenia wypłacone z przyczyn niezależnych od organu rentowego innej osobie niż wskazana w decyzji tego organu. Do zwrotu takich świadczeń jest wówczas zobowiązana osoba, która je pobrała. Wymaga też podkreślenia, że analogiczne stanowisko co do wykładni art. 138a ustawy emerytalnej zajął Sąd Najwyższy w uchwale z dnia 13 czerwca 2006 r., II UZP 7/06 (Monitor Prawa Pracy 2006 Nr 10, poz. 547), wyjaśniając równocześnie, że wpłata tego rodzaju świadczeń na rachunek wspólny świadczeniobiorcy i osoby trzeciej (osób trzecich) jest równoznaczna z wypłaceniem świadczenia innej osobie w powyższym rozumieniu. Z art. 51a pkt 1 Prawa bankowego wynika bowiem, że każdy ze współposiadaczy rachunku może dysponować samodzielnie środkami pieniężnymi zgromadzonymi na rachunku, a więc nie wyłączając kwot wpłaconych na ten rachunek przez organ rentowy za okres następujący po śmierci jednego ze współposiadaczy rachunku. Konkludując, Sąd Najwyższy w powołanej uchwale wyraził w związku z tym pogląd prawny, zgodnie z którym przewidziany w art. 138a ustawy emerytalnej obowiązek zwrotu przez bank Zakładowi Ubezpieczeń Społecznych kwot świadczeń przekazywanych na rachunek w banku za miesiące przypadające po miesiącu, w którym nastąpiła śmierć świadczeniobiorcy, nie obejmuje wpłat na rachunek wspólny (art. 57 w związku z art. 55 ust. 1 Prawa bankowego) oraz dodał, że zasady zwrotu nienależnie pobranego świadczenia w takiej sytuacji reguluje ustawa emerytalna w art. 138 ust. 3 w związku z art. 138 ust. 1, stanowiąc, że obowiązek zwrotu ciąży na osobie, której świadczenie wypłacono, a zatem na współposiadaczu (współposiadaczach) rachunku. Tym samym art. 138a, zawarty w tej samej ustawie i odnoszący się również do zwrotu nienależnie wypłaconego świadczenia, nie obejmuje wpłat tego rodzaju na rachunek wspólny. Podmiot, do którego jest adresowany, to jest bank prowadzący rachunek, nie może być bowiem zobowiązany do zwrotu kwot świadczeń pobranych nienależnie przez inne osoby. Przepis ten reguluje zatem wyłącznie taką sytuację, w której nie ma osoby zobowiązanej do zwrotu świadczenia mającego charakter pobranego nienależnie, a wpłaconego przez organ rentowy na rachunek bankowy świadczeniobiorcy. Odnosi się więc do wpłat dokonanych na rachunek prowadzony indywidualnie dla świadczeniobiorcy, czyniąc bank zobowiązanym do zwrotu organowi rentowemu świadczeń przekazanych za

miesiące przypadające po miesiącu, w którym nastąpiła śmierć świadczeniobiorcy. Celem regulacji wynikającej z art. 138a ustawy emerytalnej jest umożliwienie organowi rentowemu odzyskania świadczeń, które bez jego winy zostały wypłacone, mimo ustania do nich prawa, a nie ma podstaw, aby uznać, że pobrała je jakakolwiek osoba, która byłaby zobowiązana do ich zwrotu w myśl zasad zapisanych w art. 138 tej ustawy. Tego rodzaju rozwiązanie otwiera organowi rentowemu drogę nie tylko do żądania od banku zwrotu wpłaconych na rachunek bankowy świadczeń, które w inny sposób nie mogłyby być odzyskane (...). Z powyższego wynika, że art. 138a ustawy emerytalnej nie reguluje tego samego przedmiotu co art. 57 w związku z art. 55 ust. 1 pkt 2 Prawa bankowego, a zatem pomiędzy tymi przepisami nie zachodzi sprzeczność wymagająca usunięcia przy zastosowaniu reguł kolizyjnych. Nie można zatem stwierdzić, że art. 57 w związku z art. 55 ust. 1 pkt 2 Prawa bankowego wyłącza stosowanie art. 138a ustawy emerytalnej.

Podzielając w pełni zaprezentowaną wyżej wykładnię art. 138a ustawy emerytalnej, Sąd Najwyższy w obecnym składzie jedynie uzupełniając stwierdza więc, że przepis ten zawiera ogólną regułę określającą z jednej strony uprawnienie organu rentowego do wydania decyzji nakładającej na bank (oraz spółdzielczą kasę oszczędnościowo-kredytową prowadzącą rachunek inny niż płatniczy, a także na wydawcę instrumentu płatniczego) obowiązek zwrotu kwoty świadczeń przekazanych za miesiące następujące po miesiącu, w którym nastąpiła śmierć świadczeniobiorcy, z drugiej zaś krąg podmiotów, wobec których taki obowiązek może być orzeczony. Podstawę prawną obowiązku banku w omawianym zakresie stanowi jednak nie ten przepis, ale art. 55 ust. 1 pkt 2 Prawa bankowego. Należy przy tym zauważyć, że obecne brzmienie art. 55 ust. 1 pkt 2 Prawa bankowego zostało wprowadzone ustawą z dnia 1 kwietnia 2004 r. o zmianie ustawy Prawo bankowe oraz o zmianie innych ustaw. Tym samym aktem prawnym zmieniono też treść art. 49 Prawa bankowego, wprowadzając w nim katalog otwarty rachunków bankowych i wymieniając przykładowo tylko niektóre ich rodzaje (ust. 1), przy czym w ustępie 2 i 3 tego przepisu zastrzeżono, że rachunki rozliczeniowe oraz rachunki lokat terminowych mogą być prowadzone wyłącznie dla: 1) osób prawnych; 2) jednostek organizacyjnych nieposiadających osobowości prawnej, o ile posiadają zdolność prawną; 3) osób fizycznych prowadzących działalność zarobkową na własny

rachunek, w tym dla osób będących przedsiębiorcami, natomiast rachunki oszczędnościowe, rachunki oszczędnościowo-rozliczeniowe oraz rachunki terminowych lokat oszczędnościowych mogą być prowadzone wyłącznie dla: 1) osób fizycznych; 2) szkolnych kasa oszczędnościowych; 3) kas zapomogowo-pożyczkowych; 4) rad rodziców. Tymczasem regulujący obowiązki banku względem organu rentowego w przypadku śmierci posiadacza rachunku art. 55 ust. 1 pkt 2 Prawa bankowego w sposób jednoznaczny wymienia tylko rachunek oszczędnościowy, rachunek oszczędnościowo-rozliczeniowy oraz rachunek terminowej lokaty oszczędnościowej, a zatem wyłącznie te rodzaje rachunków, o których stanowi art. 49 ust. 3 tej ustawy. Pomija zaś te rachunki, które zostały wymienione w ust. 2 tego przepisu, w tym rachunki rozliczeniowe prowadzone dla osób fizycznych prowadzących działalność zarobkową na własnym rachunek (przedsiębiorców). Brzmienie art. 55 ust. 1 pkt 2 Prawa bankowego jest przy tym jasne i w zasadzie nie wymaga wykładni innej aniżeli językowa, która powinna przecież mieć pierwszeństwo przed wykładnią systemową i funkcjonalną. Należy bowiem przyjąć, że gdyby ustawodawca chciał objąć hipotezą normy art. 55 ust. 1 pkt 2 Prawa bankowego inne rachunki, aniżeli oszczędnościowy, oszczędnościowo-rozliczeniowy lub rachunek terminowej lokaty oszczędnościowej, to nie ograniczałby omawianej regulacji tylko do tych właśnie rachunków. Wymaga przy tym podkreślenia, że art. 55 ust. 1 pkt 2 Prawa bankowego i tak ustanawia odpowiedzialność banku za dokonane wypłaty na zasadzie ryzyka (wypłaty dokonane przed uzyskaniem wiedzy o śmierci posiadacza rachunku zwalniają bank z obowiązku zwrotu świadczenia na rzecz organu wypłacającego świadczenie tylko wtedy, gdy przed otrzymaniem wniosku tego organu dokonał z rachunku wypłat innym uprawnionym osobom oraz w terminie 30 dni od otrzymania wniosku poinformuje o tym organ wypłacający świadczenie, wraz ze wskazaniem osób, które pobrały wypłaty – art. 55 ust. 3 Prawa bankowego). Tym bardziej nie można więc nakładać na bank obowiązków o charakterze majątkowym niewynikających wprost z przepisów prawa, gdyż taka sytuacja oznaczałaby oparcie się na wykładni rozszerzającej art. 55 ust. 1 pkt 2 Prawa bankowego. Warto też zaznaczyć, że Prawo bankowe jest podstawowym aktem prawnym regulującym funkcjonowanie banków komercyjnych, tzn. banków, które na zasadach rynkowych, w ramach prowadzonej

działalności bankowej, świadczą usługi dla klientów indywidualnych (osób fizycznych) i instytucjonalnych (osób prawnych i innych jednostek organizacyjnych). Prawo bankowe reguluje zasady prowadzenia działalności bankowej we wszystkich jej aspektach - od etapu tworzenia, funkcjonowania, do zakończenia działalności, nie ma jednak charakteru kompleksowej regulacji tej części systemu bankowego, która obejmuje banki komercyjne. Zasadą jest natomiast, że - poza czterema wyjątkami - wypłaty po śmierci posiadacza rachunku mogą nastąpić na jedynie rzecz jego spadkobierców. Pierwszy z tych wyjątków przewidziano w art. 51a pkt 1 Prawa bankowego dla rachunków wspólnych, drugi wynika z art. 56 tej ustawy i dotyczy dyspozycji wkładem na wypadek śmierci. Trzeci oraz czwarty uregulowano z kolei w art. 55 ust. 1 pkt 1 i 2 Prawa bankowego i odnoszą się one do sytuacji, w której w przypadku śmierci posiadacza rachunku oszczędnościowego, rachunku oszczędnościowo-rozliczeniowego lub rachunku terminowej lokaty oszczędnościowej bank jest obowiązany wypłacić z tych rachunków: 1) kwotę wydatkowaną na koszty pogrzebu osobie, która przedstawiła rachunki stwierdzające wysokość poniesionych przez nią kosztów – w wysokości nieprzekraczającej kosztów urządzenia pogrzebu zgodnie ze zwyczajami przyjętymi w danym środowisku; 2) kwotę równą wpłatom na rachunki dokonanych przez organ wypłacający świadczenie z ubezpieczenia lub zabezpieczenia społecznego, które nie przysługiwały za okres po śmierci posiadacza rachunku, wskazaną we wniosku organu wypłacającego to świadczenie lub uposażenie, skierowanym do banku wraz z podaniem numerów rachunków, na które dokonano wpłat. Ten ostatni wyjątek określa zatem w sposób kompleksowy obowiązki banku związane z dokonaniem zwrotu kwoty świadczeń przekazanych na rachunek za miesiące następujące po miesiącu, w którym nastąpiła śmierć świadczeniobiorcy. Zakresem przedmiotowym art. 55 ust. 1 są jednak objęte są tylko te rodzaje rachunków, które zostały wymienione w tym przepisie, to znaczy rachunki określone w art. 49 ust. 3 Prawa bankowego, a nie są nim objęte rachunki prowadzone zgodnie z art. 49 ust. 2 tej ustawy wyłącznie dla osób prawnych, jednostek organizacyjnych nieposiadających osobowości prawnej, o ile posiadają zdolność prawną, osób fizycznych prowadzących działalność zarobkową na własny rachunek, w tym dla osób będących przedsiębiorcami. Dopiero brak realizacji obowiązków określonych w art. 55 ust. 3

Prawa bankowego uruchamia zaś przewidzianą w art. 138a ustawy emerytalnej procedurę wydania przez organ rentowy decyzji zobowiązującej bank do zwrotu świadczenia za okres, w którym prawo do tego świadczenia wskutek śmierci świadczeniobiorcy już nie istniało. Trzeba też zauważyć, że w odniesieniu do rachunku prowadzonego dla przedsiębiorcy Prawo bankowe przewiduje w art. 59c dodatkową, szczególną regulację, zgodnie z którą po śmierci przedsiębiorcy bank nadal prowadzi rachunek bankowy związany z prowadzoną przez przedsiębiorcę działalnością gospodarczą, jeżeli został ustanowiony zarząd sukcesyjny, a w okresie od ustanowienia do dnia wygaśnięcia zarządu sukcesyjnego dostęp do środków pieniężnych zgromadzonych na rachunku oraz prawo do wydawania dyspozycji przysługują zarządcy sukcesyjnemu, który niezwłocznie informuje bank o osobach, które go powołały, a także o osobach, które uzyskały tytuł prawny do spadku po posiadaczu rachunku.

Podsumowując ten wątek rozważań, Sąd Najwyższy stoi na stanowisku, że właściwą podstawę prawną określającą obowiązki banku dotyczące wypłaty świadczeń przekazanych na rachunek bankowy za okres po śmierci posiadacza tego rachunku stanowi art. 55 ust. 1 pkt 2 Prawa bankowego, a nie art. 138a ustawy emerytalnej. Przepis art. 55 ust. 1 pkt 2 Prawa bankowego określa też (w sposób enumeratywny i zamknięty) te rodzaje rachunków, których dotyczą owe obowiązki. Ma zatem rację skarżąca, zarzucając naruszenie art. 55 ust. 1 pkt 2 Prawa bankowego przez jego błędną wykładnię i przyjęcie, że przepis ten obejmuje swoim zakresem przedmiotowym również rachunek założony w związku z prowadzeniem działalności gospodarczej, niewymieniony w tym przepisie, a także naruszenie art. 138a ustawy emerytalnej przez przyjęcie, że przepis ten nakłada na bank bezwzględny obowiązek zwrotu na rzecz organu rentowego świadczeń przekazanych na rachunek bankowy za okres po śmierci świadczeniobiorcy. Taka konkluzja nie oznacza jednak, że bank może zwolnić się z obowiązku zwrotu na rzecz organu rentowego kwoty równej świadczeniu emerytalno-rentowemu wpłaconemu na rachunek przedsiębiorcy w okresie po jego śmierci, poprzestając na przekazaniu organowi rentowemu informacji, że prowadzony dla zmarłego świadczeniobiorcy rachunek nie jest rachunkiem określonym w art. 55 ust. 1 *in principio* Prawa bankowego. Wymienione świadczenie, mimo wpłacenia go na rachunek

rozliczeniowy prowadzony dla przedsiębiorcy, nie przestaje bowiem stanowić świadczenia nienależnie pobranego w rozumieniu art. 138 ust. 2 pkt 1 ustawy emerytalnej (w związku z art. 101 pkt 2 i art. 130 ust. 1 pkt 2 lit. a tej ustawy). Dlatego bank, jeśli wypłacił to świadczenie osobie trzeciej, powinien poinformować o tym organ rentowy, wskazując równocześnie tę osobę zgodnie ze stosowanym odpowiednio art. 55 ust. 3 Prawa bankowego (podobnie, jak w przypadku wypłaty z rachunku wspólnego – por. powołany wcześniej wyrok Sądu Najwyższego z dnia 26 października 2022 r., II USKP 10/22). Wówczas bowiem, co już zostało wyżej podniesione, znajdzie zastosowanie art. 138 ust. 3 ustawy emerytalnej, zgodnie z którym za nienależnie pobrane świadczenia w rozumieniu art. 138 ust. 1 uważa się również świadczenia wypłacone z przyczyn niezależnych od organu rentowego innej osobie niż wskazana w decyzji tego organu. Osoba ta będzie zaś zobowiązana zwrotu takiego świadczenia.

Końcowo Sąd Najwyższy zauważa też, że organ rentowy, chcąc prawidłowo zabezpieczyć interesy Funduszu Ubezpieczeń Społecznych, którego jest dysponentem, powinien czuwać nad tym, jakiego rodzaju rachunek bankowy wskazuje świadczeniobiorca w swoim wniosku zgłoszonym na podstawie art. 130 ust. 1 pkt 2 ustawy emerytalnej, i w związku z tym ustalać, czy jest to jeden a rachunków wymienionych w art. 55 ust. 1 *in principio* Prawa bankowego. Zgodnie bowiem z art. 55 ust. 4 Prawa bankowego bank nie odpowiada za szkody wynikające z wykonania czynności, o których mowa w ust. 1 pkt 2 i ust. 3 tego przepisu, a odpowiedzialność w tym zakresie ponosi organ wypłacający świadczenie lub uposażenie, który wystąpił z wnioskiem (o którym mowa w art. 55 ust. 3 powołanej ustawy).

Kierując się jednak wcześniej przedstawionymi motywami oraz opierając się na podstawie art. 398¹⁵ § 1 k.p.c., a w odniesieniu do kosztów postępowania kasacyjnego na podstawie art. 108 § 2 k.p.c. w związku z art. 398²¹ k.p.c., Sąd Najwyższy orzekł jak w sentencji wyroku.

[SOP]

[ms]

